

PROJEKT DE OSYNLIGA

Anna Einarsson & Magnus Florin

Bakgrund

Upprinnelsen till projektet var en önskan att skapa ett musikdramatiskt verk som gestaltar kvinnoporträtt som kanske skiljer sig från de man vanligen möter på operascener. Kvinnor som på olika vis med sitt liv och sin gärning gjort skillnad för efterföljare, men vars öden kanske i viss mån fallit i glömska. Det är ofta förbisett att kvinnor har varit aktiva i samhällsutvecklingen och många gånger arbetat med samma saker som män¹. Kvinnor exempelvis inom akademien har bidragit med spännande upptäckter men ofta arbetat i stark motvind. Eva Dahlman skriver i sin artikel *Kvinnliga pionjärer osynliga i fotohistorien*² om de första svenska kvinnliga fotograferna. Fritt ifrån fotografen Emma Schensons liv, en kvinnlig fotograf som hade en egen fotoateljé i Uppsala på Östra Ågatan 25 under slutet av 1800-talet skulle vi skildra svenska kvinnliga pionjärer inom olika områden. Vi tänkte oss att hennes fotostudio skulle fungera som ett nav genom verket, där den kvinnliga fotografen möter en rad olika livsöden genom kameranlinsen, vilka sammantaget bildar ett slags tvärsnitt i tiden. Fotostudion som nästan likt biktstolen kan utgöra en plats för förtroende och mänskliga möten.

Genomförande

Vi börjar kontakta olika kvinnohistoriker och genusforskare för att få en bredare bild av den tid och de livsöden vi vill skildra. Möten, mail och telefonsamtal frambringar en lista över intressanta namn med tillhörande källmaterial som kan vara värda att forska vidare på. Listan innehåller både kända och okända namn, men vi försöker behålla söklyset just på dem som fallit någotsånär utanför eftervärldens radar. Vad utgör en konstnärligt intressant levnadsteckning? Det behöver också finnas en dynamik mellan de kvinnor vi vill gestalta. Och hur ska de gestaltas? Det blir besök på olika bibliotek i jakt på böcker och arkivmaterial. Det nätbaserade uppslagsverket www.skbl.se visar sig också vara en guldgruva.

Vi finner snart att vi inte vill skildra Emma rent biografiskt, utan låta hennes historia färgas också av andra samtida kvinnliga fotografer såsom Rosalie Sjöman. Fotograf Leif Wigh skriver om Emma och Rosalie i *Architectural images and staged photographs*³ att det vid denna tid, 1860-talet, blev mycket populärt med en form av visitkort, cartes-de-visites, något som passar vår konstnärliga idé ypperligt då det skapar ett incitament för dessa olika kvinnor att besöka fotostudion. Wigh berättar senare i korrespondens att inget ytterligare material efter Emma stått att finna i arkiven. Några verk finns dock bevarade i Uppsala universitets ägo.

Det är en omvälvande tid på många vis och ett politiskt engagemang med feministiska förtecken kännetecknar flera framstående kvinnor under denna period. Rösträttsfrågan står högt på agendan, rätt till utbildning, rätt till högre ämbeten och sexualupplysning är andra frågor som inte bara diskuteras utan bokstavligen praktiseras av en rad kvinnor. Det är dessa

¹ Se t.ex. radioprogrammet *Kvinnorna före dig*: <https://urkola.se/Produkter/199006-Nationen-Kvinnorna-fore-dig>

² Dahlman, E. (1993). *Kvinnliga pionjärer osynliga i fotohistorien*. *Kvinnovetenskaplig tidskrift*. (14(1993):3/4, s. 45-54).

³ Wigh, L. (2004). *Architectural images and staged photographs: a study of Emma Schenson's and Rosalie Sjöman's photography*. *Women photographers: European experience*. (s. 160-189).

vi vill lyfta fram. Många av dessa kvinnor rörde sig i högre sociala stånd. Det var där kontakterna och påverkansmöjligheten fanns vid denna tid. Vissa var gifta, andra inte, men de som var gifta hade ofta mycket proaktiva och så att säga moderna män, i bjärt kontrast till många av de manliga antagonister som höjde sina röster i samhället mot att kvinnor skulle ta mer plats. Ett undantag vi fann information om var i kretsarna runt Borås textilindustrier där även andra samhällsklasser fanns representerade. Där hittar vi namn såsom Lilli Zickerman, Maria Andersson, Anna Särström och Anna Sterky.

Vi bestämmer att Emma ska ha en assistent som brukligt var, och att denne var en man. Denne kan ikläda sig olika roller. På så vis ges möjlighet att gestalta olika sorters scener som de porträtterade kvinnorna beskriver när de anländer Emmas studio och vill få sitt porträtt taget. Det skapar också en större dynamik i form, såväl musikaliskt såsom sceniskt.

Slutet på synopsis gäcker oss först, men vi landar i att vi vill skapa en båge till samtiden genom en ung kvinna som hittar Emmas kamera i en antikvitetsaffär. Denna unga kvinnas liv skulle se betydligt annorlunda ut, hade det inte varit för dessa kvinnliga möjliggörare bakåt i historien.

Digitaliserad kvarlåtenskap efter Emma Schenson:

Uppsala universitet

<http://www.alvin-portal.org/alvin/resultList.jsf?faces-redirect=true&searchType=EXTENDED&query=Emma+schenson&includeViewParams=true&dswid=-7174>

Upplandsmuseet

<https://digitalmuseum.se/search/?q=Emma+Schenson&aq=owner%3F%3A%22S-UM%22>

Resultat

Här följer synopsis i sin helhet. Tyvärr har framfarten av Corona satt käppar i hjulet för verkets fullständiga realisation, men vi arbetar för att finna vägar framåt.

Fotografen – kammaropera

Tonsättare: Anna Einarsson

Libretto: Magnus Florin

Synopsis

Kammaroperan ”Fotografen” (arbetsnamn) vill med utgångspunkt från en tidig kvinnlig fotograf – pionjär på sitt område – gestalta fantiserade möten med ett antal andra kvinnor, som också de är pionjärer inom sina områden och i hävdandet av kvinnans ställning och rättigheter.

De skildrade mötena visar dem mitt i deras liv, så att säga mitt i steget, när facit ännu inte är skrivet. Om det finns en ”sens moral” så är den enkel: den gäller betydelsen av den personliga handlingen för att åstadkomma förändring. De skildrade kvinnorna gav sig ut på okänd mark när de ifrågasatte konventioner och ideologi.

Kammaroperan ”Fotografen” gestaltar kvinnorna inte bara i deras framgång utan också i deras osäkerhet och sårbarhet. Den vill i det förflutna se en påminnelse om betydelsen av den personliga handlingen också idag – inför vår tids akuta frågor.

Rollerna utförs av fem kvinnliga sångare och en manlig:

Emma, fotograf – är fritt baserad på Emma Schenson (1827-1913) och andra kvinnliga fotografer från denna tid, som Rosalie Sjöman, Lotten von Düben och Bertha Valerius. Assistenten (en man jämnårig med Emma)

De porträtterade kvinnorna är baserade på verkliga personer. De framställs av tre sångerskor som dubblar:

Karolina, läkare
Valborg, tonsättare
Elsa, jurist
Frida, dramatiker
Signe, rösträttskvinna
Olga, kartgravör

Alternativa namn:

Elfriede, tonsättare

Lovisa, kemist

Julie, uppfinnare

Louise, matematiker

Ottar, sexualupplysare

Maria,

Samt: En kvinna från vår tid (egen roll)

Verket utspelas en dag i fotografen Emmas ateljé på Östra Ågatan 25 i Uppsala.
Hon mottar kvinnor som vill bli porträtterade av henne.
Assistenten bistår henne – han är en halvt verklig, halvt fantiserad manlig motpart till Emma.

Scen 1. Emma

Aria: Emma om fotograferandes och fotografiernas värld.
Emma har sin egen ateljé och försörjer sig på fotografiska porträtt. Målade solnedgångar, palmer och skogsgläntor finns i ateljén, att använda som bakgrund till porträtten.
Men denna dag har hon inga besök planerade, schemat är tomt.
I den tomma ateljén löper Emmas tankar fritt. Hon ser sig som ett vittne och som en dokumenterade av livet som det är. Men hon tycker att det är något spöklikt med fotografikonsten, som tycks fördubbla verkligheten. Hon tycker också att själen visar sig i fotografierna på ett särskilt sätt, framkallad för vår blick.

Scen 2. Emma, Assistenten.

Duett med Assistenten som visar sig och ger goda råd.
Därefter kommer duetter och ensembler i scenerna 3-8, med de porträtterade kvinnorna. De störtar in i Emmas ateljé utan att på förhand veta att de ska bli porträtterade. De är alla i sitt *nu*, upptagna av någon väldigt viktig sak, något för dem livsavgörande och även avgörande för framtiden, en fråga som de måste få svar på, ett problem som måste lösas. De berättar för henne, förtroligt, som en bikt. Emma kommer med svaret på deras frågor, lösningen på deras problem, så att de kan gå vidare i sina liv. Assistenten assisterar kvinnorna genom att spela manliga roller i deras berättelser. I övergångarna mellan scenerna möter de porträtterade kvinnorna varandra.

Scen 3. Emma, Assistenten, Karolina

Karolina är baserad på Karolina Widerström (1856-1949),
Sveriges första kvinnliga läkare, folkbildare och kvinnoakademiker
<https://skbl.se/sv/artikel/KarolinaWiderstrom>

Scen 4. Emma, Assistenten, Valborg

Valborg är baserad på Valborg Aulin (1860-1928)
tonsättare, pianist, musikpedagog
<https://www.skbl.se/sv/artikel/ValborgAulin>

Scen 5. Emma, Assistenten, Elsa

Elsa är baserad på Elsa Eschelsson (1861-1911),
jurist, Sveriges första kvinnliga juris doktor
<https://skbl.se/sv/artikel/ElsaEschelsson>

Scen 6. Emma, Assistenten, Frida

Frida är baserad på Frida Stéenhoff (1865-1945)
dramatiker, debattör
<https://www.skbl.se/sv/artikel/FridaSteenhoff>

Scen 7. Emma, Assistenten, Signe

Signe är baserad på Signe Bergman (1869-1960)
rösträttsorganisatör
<https://www.skbl.se/sv/artikel/SigneBergman>

Scen 8. Emma, Assistenten, Olga
Olga är baserad på Olga Herlin (1875-1965),
Sveriges första kvinnliga kartgravör
<https://skbl.se/sv/artikel/OlgaHerlin>

Alternativa namn:

Elfrida Andrée (1841-1929)
tonsättare, organist, dirigent
<https://www.skbl.se/sv/artikel/ElfridaAndree>

Lovisa Hammarström (1849-1917)
kemist
<https://skbl.se/sv/artikel/LouiseHammarstrom>

Julie Heilborn (1865-1960)
uppfinnare av det transportabla sportköket
<https://skbl.se/sv/artikel/AnnaJulieHeilborn>

Louise Petrén-Overton (1880-1977)
första kvinnan i Sverige som disputerade i matematik
<https://skbl.se/sv/artikel/LouisePetrenOverton>

Maria Andersson (1832-1927)
företagare, pionjär inom modern mentalvård
<https://skbl.se/sv/artikel/MariaAndersson>

Scen 9. Kvinnan från vår tid. Emma, Assistenten

Inleds med aria av Kvinnan från vår tid.

I våra dagar, på ett torg. Kvinnan – hon är i tjugooårsåldern - har köpt en gammal kamera i en antikvitetsbutik. Den kostade nästan ingenting, och hon räknar inte med att den ska fungera. Hon försöker tyda de ingraverade bokstäverna på kameran, något med ”ateljé” och ”Östra Ågatan”. Ett möte uppstår mellan här och där, och nu och då.

Scen 10. Emma och samtliga medverkande. Kvinnorna som kom till Emmas ateljé vänder sig nu till henne – nu är det hennes tur att bli fotograferad. Emma blir överraskad – hon hade ju bara tänkt på sig själv som någon som porträtterar andra människor. Alltså: en ateljébild på Emma själv – en ögonblicksbild från vår historia.